

Villa Vallila: dům s příběhem a Bílkovými reliéfy

Sepsal František Kožíšek (současný předseda Společnosti Františka Bílka)

Stranou rušných cest a tím i pozornosti, na kraji vesnice ve velké zahradě se vzrostlými stromy, stojí na pohled trochu tajemný dům, který má zajímavou historii. Pro ctitele Františka Bílka je pak zajímavý i tím, že jeho stěny zdobí dva z největších a nejhezčích Bílkových reliéfů: *Jak čas nám ryje vrásky* a *Jak ten čas utíká*. Vždyť také když Ministerstvo kultury ČR prohlásilo 27.4.1994 tento dům (vilu č.p.l 32 v Červeném Újezdu) kulturní památkou, odůvodnilo to především touto výzdobou: „jedná se o autenticky dochovanou secesní stavbu s hodnotnými keramickými reliéfy od F. Bílka z let 1902 - 03, výrazně se uplatňujícími na fasádách“.

Červený Újezd u Votic leží asi ve čtvrtině cesty z Chýnova do Prahy, Bílek to měl tedy „při cestě“ z jednoho svého domova do druhého. Jeho zdejší „zastavení“ však nebylo dílem náhody, ale zvláštního propletení několika lidských osudů, které se zde pokusím rozplést a ukázat tuto jeho práci v širším kontextu.

Místopisec zdejšího kraje, Čeněk Habart, popisuje vznik této památky následovně: „V roce 1901 koupila od Karla Beneše za 17 000 zlatých poplužní dvorec v Červeném Újezdě Adéla Heintschelová, bohatá Američanka, majitelka velkých kávových plantáží v Brazílii. V roce 1902 vystavěla na návrší nade dvorem jednopatrovou vilu ve švýcarském slohu, zdaleka viditelnou, kolem ní zřídila velkou zahradu. Na vile jsou dva krásné vypouklé obrazy, které na přání majitelky ze sádry zhotovil a do malby zasadil známý český sochař František Bílek za 2000 K. Jeden obraz je 3 metry dlouhý a dva metry široký a zdobí východní zeď v rámci nahoře obloukem. Přestavuje, jak rychle čas utíká – nad ležícím mužem se tryskem ženou lesní ženky. Druhý obraz je stejných rozměrů, ale s rámcem podkovovitým a symbolicky naznačuje, že čas způsobuje vrásky – divoženky ryjí vrásky na čelo ležícího muže...“. Habart psal tento text až na počátku druhé světové války, nicméně bude zřejmě pravdivý, jakkoli vypadá na první pohled bizarně (proč si Američanka kupuje dům na okraji České Sibiře?) Také brazilské plantáže zůstávají s otazníkem...

Příběh vily začíná nepřímo typickým příběhem selfmademana 19. století, Felixe Jana Heintschela (1819 – 1896). Tento sudetský Němec, syn nijak bohatého tkalcovského mistra z Jindřichovic pod Smrkem (Heinersdorfu) na Frýdlantsku, založil se svým bratrem Eduardem v roce 1852 textilní továrnu „E. Heintschel + Co.“. Po bratrově smrti (1857) se stal jejím jediným majitelem. Díky kvalitními zboží, velké expanzi a exportu do celého světa brzy velmi zbohatl a roku 1883 jej císař povýšil do rakouského šlechtického stavu s čestným titulem „šlechtic“ a s predikátem „z Heindggů“. V roce 1880 učinil své čtyři nejstarší děti společníky firmy. Felix měl se svou první ženou dvanáct dětí, z nichž dvě hrají roli v našem příběhu: Eduard, narozený pátý v pořadí, a nejmladší Maria (2.12.1864 Jindřichovice – 19.10.1936 Mitrovce). Maria se r. 1884 provdala za Ferdinanda Blaschku (1852 – 1939), majitele zámku a panství Mitrovce u Prčice.

Syn Eduard (6.3.1850 – 1.10.1890) také pracoval pro rodinnou firmu a v roce 1887 se stal ředitelem její vídeňské filiálky. Ještě předtím se ale oženil se slečnou Adelaidou Kammelovou, která se narodila 7.10.1858 v Concepcién v jihoamerickém Peru. (Existují dvě pravděpodobná vysvětlení, jak se tehdy mohl pár z různých kontinentů seznámit. Otec Adelaidy mohl pocházet ze Sudet (jméno Kammel se v severovýchodních Čechách vyskytovalo a např. jednoho Kammela z Trutnovska nacházíme v 19. století mezi přistěhovalci do Chile) a rodiny se proto mohly znát.

Druhou možností je, že k seznámení došlo díky obchodním aktivitám, protože Heintschelova textilka jako jediná z Rakouska-Uherska významně exportovala do Střední a Jižní Ameriky a její zástupci (možná sám Eduard?) tyto kraje nepochybně navštěvovali).

Domnívám se, že její otec přišel do Peru s první (1853) nebo spíše druhou (1857) vlnou německých kolonistů a našel si zde ženu – aspoň podle Bílkova švagra byla matka Adelaidy indiánka. Eduardův otec si ve svém deníku ke svatbě poznamenal: „Dne 22.2.1879 se můj syn Eduard oženil ve Vídni se slečnou Kammelovou. Nevěsta se narodila v Peru a po své matce zdědila farmu o obrovské rozloze. Aktuálně tam mají na pastvě více než 36 tisíc ovcí. 27. března téhož roku odcestoval mladý pár do Peru, aby obhlédl své dědictví, které se nachází dále od moře na úpatí Kordiller... A také aby navštívili babičku, která tam žije. Během září se manželé vrátili zpět do Vídně.“

Manželství Eduarda a Adelaidy zůstalo bezdětné, navíc Eduard ve věku pouhých 40 let (1890) umírá a jeho otec, aby snachu podpořil, se v její prospěch vzdává svého podílu ve firmě. Adelaida se ale práci ve firmě nevěnuje a je zřejmě bohatě živa ze zmíněného podílu svého peruánského dědictví (je známo, že peruánští Němci žijící v oblasti Pasco se věnovali především pěstování dobytka a kávy, odtud snad ty její „brazilské kávové plantáže“). Po dvou letech (1892) se stěhuje z Vídně do Mnichova, kde se pravidelně stýká s některými českými umělci, např. Helenou Emingerovou nebo Františkem Ondrúškem. Zároveň udržuje styky se svojí švagrovou, Marií Heintschelovou – Blaschkovou a vzájemně se navštěvují, občas spolu zajíždějí do Vídně, kde si snad Adelaida ponechala nějaké bydlení.

V říjnu 1899 navštěvuje malíř Ondrúšek s paní Blaschkovou Bílka v Chýnově; zatímco u Ondrúška šlo o první setkání s Bílkem, s paní Blaschkovou se Bílek již nejméně rok znal. Jak víme z Bílkovy korespondence i jeho životopisů, koncem století se do Chýnova vydávala řada zámožnějších, i méně zámožných, ale kulturně orientovaných osob, aby se osobně seznámila s vycházející hvězdou českého uměleckého nebe, zejména poté, co si zde Bílek navrhl, nechal vystavět a vyzdobil svůj ateliér (1898-99), svoji „chaloupku“. Podle svědectví katolického básníka S. Boušky byl v roce 1899 Bílkův dům v Chýnově „únikem v českém království“ a „houfy lidstva se chodily divit jeho neobyčejnosti“. Jednalo se o jednu z prvních tuzemských realizací tzv. vernakulární architektury, pololidové tvorby inspirované anglickou zahradní architekturou, která kladla mimořádný důraz na sepětí s přírodou. Nezvyklou stavbu umocňovala symbolická Bílkova výzdoba, včetně reliéfů na fasádě.

Na jihovýchodní stěně je reliéf s nápisem „Jsme přikryti“. Symbolizuje věk jinošství, obestřený rodičovskou láskou a zároveň oznamuje dokončení stavby. Na SV stěně symbolizuje reliéf „Země k nám mluví“ věk dospělosti a nutnosti, aby člověk žil uvědoměle v souladu s přírodou. Po straně vchodu do ateliéru je reliéf „Skon člověka“, jehož motiv dvou klesajících mužských postav je druhotně převzat z Bílkova návrhu pomníku sv. Cyrila a Metoděje. Reliéf je doplněn nápisem: Náš skon. To z téhož vzešla smrt a naše „proč že jsme“, co nás jak hvězd na nebi...

V březnu 1900 se Bílek na své cestě do Itálie zastavil na pár dní v Mnichově, kde se opět setkal s Ondrúškem a poprvé také s paní Adelaidou, která si jeho umění velmi oblíbila, takže si poté kupovala jeho tiskem vydané práce a po Ondrúškovi ho nechávala v dopisech vždy pozdravovat. Tehdy se Bílkovi zřejmě zmínila, že si hodlá postavit dům a že by si ho ráda nechala od něho vyzdobit. Bílek tehdy dokončoval vybavení svého domu a nedostávalo se mu peněz, takže by šanci na větší zakázku uvítal. Když se paní Adelaida déle v té věci neozývá, ptá se v dopis Ondrúška, který mu 13.6.1900 odpovídá: „*Paní von Heintschel nemluví o stavění – zase odjede do Drážďan, aby příbuzných svých zármutek dělila a pozdravuje Vás též...*“

Nicméně již v příštím roce kupuje Adelayda Heintschel von Heinegg parcelu v Červeném Újezdu a ve stejném roce začíná zde stavět dům. Přes veškerou snahu se mi nepodařilo zjistit, kdo dům projektoval a postavil, ale jisté je, že jeho styl vykazuje mnohé podobnosti s Bílkovým chýnovským ateliérem. Sám Bílek autorem projektu určitě nebyl, jeho dům inspirací pro Adelaydu však nepochybně ano. Projektant dostal také zadání, aby na fasádě nechal místa na Bílkovu výzdobu. Překvapující ani není, proč si majitelka vybrala pozemek právě zde, v zapadlém koutě Středních Čech – je to odtud ani ne 5 km do Mitrovic, kde žila její švagrová.

Někdy na jaře nebo v létě 1901 navštěvuje paní Adelayda osobně Bílka v Chýnově, aby se definitivně domluvili na výzdobě domu, a Bílek je požádán, aby zhotovil návrhy. O dalším postupu jeho práce se dovídáme z dopisů své snoubence Bertě: *„...Při práci jsem stále myslel na to, co kdybychom mohli celou zimu strávit na jihu! Protože jsem přijal tu velkou práci v Červeném Újezdě, která má být hotova v květnu, musíme být koncem března doma. (17.9.1901) ...Stran mé újezdské práce je to takto. Paní H. mi píše, že stavba se zdržela, proto se prý nyní nebude moci nic dělat. Až pojedu z Prahy, zajedu se tam podívat. (19.9.1901) ... Pracoval jsem dále na náčrtcích pí H. (8.10.1901) ...Dnes jsem dodělal náčrty pí v. H. (6 modelových a 6 kreslených). (9.10.1901) ...Nesl jsem k hrnčiči „slepce“ a náčrty pro paní Heintschelovou. (19.11.1901) ...Trochu jsem pracoval v mramoru. Pak jsem toho musel nechat poslat paní Heintschelové ty náčrty (25.11.1901) ...“.*

Paní Adelayda odpovídá Bílkovi dopisem datovaným v Mnichově dne 6.1.1902: *„Vážený pane Bílku. Budete se na mne již dosti zlobit, že jsem nechala uplynout tak hrozně dlouhý čas, aniž bych odpověděla na Vaš milý dopis. Především vám srdečně děkuji za zaslané skici. Všechny se mi velice líbily, jsou opravdu překrásné a je to pro mne těžká volba! Ráda bych si je ještě prohlédla se svou švagrovou z Mitrovic a myslím, že ji také všechny nadchnou stejně jako mne, zejména ta svatá skupina je nádherná a ještě jednou Vám za ni děkuji. Včera večer byl u mne pan Ondrušek a vyprávěl mi, že jste mu psal, že Vaše svatba se bude konat již 18. ledna a že, milý pane Bílku, přesto chcete ještě provést práce na vile. A tak si myslím, abyste snad zatím provedl pouze 2 medailony:*

„Jak ten čas utíká“ (velký venkovní reliéf)

„Jak čas plyne a zanechává nám vasky na tváři“ (velký venkovní reliéf)

a to ostatní, co bych s Vámi také ještě velmi ráda projednala ústně, až později, až se vrátíte z Itálie... Vy máte nyní, tak krátce před Vaši svatbou, jistě ještě všelicos na práci, také s přípravami na cestu do Itálie, tak Vám sotva zbude čas na tak velkou práci. Vzhledem k tomu, že vila je ještě hrozně nehotová a já dosud příliš nevím, jak budou vypadat vnitřní prostory, bylo by mi také milejší, kdybyste, milý pane Bílku, práce uvnitř budovy nechal až na později, kdy budeme mít oba více času a múzy, abychom to zvládli. Velmi mne, milý pane Bílku těší, že se svou mladou paní přijedete a doufám, že budete mými hosty..“

Máme potvrzeno, že Bílkovi se na svatební cestě do Itálie, na kterou se vydali hned po svatbě (18.1.1902), u paní Adelaydy v Mnichově skutečně zastavili a pobyli u ní celý týden a že se Bílek brzy po návratu (15.3.) pustil do výroby objednaných reliéfů. Bohužel nevíme, zda došlo k realizaci i některého Bílkova díla uvnitř domu v Červeném Újezdu. Dodnes se nic nedochovalo, vyjma dřevěného schodiště, které na sobě sice nenese žádné typické Bílkovo zdobení, ale určitá podobnost se schodištěm a ochozem v chýnovském ateliéru existuje.

Po návratu z Itálie se novomanželé Bílkovi usídlili v Praze, v Nových mlýnech na Primátorském ostrově, kde měl Bílek i vlastní dílnu. Hned se pustil do práce na reliéfech pro paní Adelaidu – do práce, jak uvádí V. Nečas, „v myšlence i v kresbě už připravené a prostudované“. Kartony k těmto pracím, resp. velké kresby uhlím na kartonech, nakreslil Bílek z větší části ještě v létě 1901 v Chýnově. V Praze je pak vytvořil plasticky ve velkých pálených kachlích a téhož nebo následujícího roku je osadil na dům v Červeném Újezdě.

Podle Bílka patří oba újezdské reliéfy (*Jak čas nám ryje vrásky* a *Jak ten čas utíká*; 200 x 300 cm) obsahově i formálně do souboru děl, který zahájil v roce 1896 velkým sádrovým reliéfem *Zloba času a naše věno* (283 x 376 cm), zhotoveným v lesní boudě, jeho tehdejší „ateliéru v Chýnově“. Myšlenka tohoto díla byla podle Bílka následující: Získali jsme Kristův odkaz, ale už omšelý, otlučený. Samo umění, věda i náboženství se přičinily o zchátralé ono věno. Soubor pokračoval reliéfy zdobícími chýnovský ateliér (*Jsme přikrytí*, *Země k nám mluví*, *Náš život jenom snem ku věčné skutečnosti*, *Pohyb plodný duše*; 1898 – viz výše) a velkou lunetou – sádrovým reliéfem „*Jak jsme vlečeni vášněmi*“ (1899; 152 x 108 cm), darem básníku A. Hejdukovi. Oba újezdské reliéfy se podle Bílka jako protějšky doplňovaly: *Jak ten čas utíká* (čas našeho jinošství, manželství a stáří; jen sfinga jakoby nestárá); *Jak čas nám ryje vrásky* (vzduch, voda a oheň jak působí i na sfingu a ryje jí vrásky). Připomeňme ještě, že rozměrná luneta (terakota) *Jak čas utíká* je od roku 1927 umístěna také na fasádě Nečasovy vily v Ronově nad Doubravou – jedná se o zmenšený reliéf z Č. Újezdu. František Bílek řadil myšlenkově všechna tato díla do okruhu meditativního cyklu kreseb *Počet a četba písmeny těla člověka* (1899).

Obě újezdská díla podrobně komentuje ve svých vzpomínkách na Bílka právě Vilém Nečas: *Umělec se v nich znovu vrátil a zamyslel nad záhadnou časů ... Jsou to plastické básně, varující člověka před zpozděnou těžkopádností a zbabělou slepotou. Díla, která dům, tuto pokojnou ulici, azyl a útočiště rodinného krbu, staví na místo, které mu vlastně náleží: na vichrnou křižovatku let, měsíců, dní, hodin a minut, kde v měnlivých, střídajících se hrách světla a tmy, člověk tápe ze dne do noci a nazpět a ustavičně se dotýká strmého tajemství smrti. Není spravedlivé, aby z tohoto symbolu zabezpečeného míru a pokoje, jímž je rodinný dům, vykypěl navenek hluboký, mučivý vzdech, za nímž zeje propast pomíjivé marnosti a jepicovitého soudu lidského? Právě z takových hloubek se rodí slova modlitby a díkůvzdání. Když jsem se poprvé ve venkovské dílně umělcově pohroužil v ten prudce vzrušený pohyb koní, unášejících různý věk člověka a řítících se v dravém letu na sfingu času, pohrdlivě se vyhýbající jejich náporu, bylo mi, jako bych slyšel mocné větrné vanutí ve vysokých korunách chýnovské doubravy, zvučně rozehrané šumotem útočících vzdušných vln. Ale tvář sfingy druhého reliéfu, drásaná živly, tak důvěrně lidská ve svém výsostně pokorném a oddaném gestu! Oblaka, vichřice, žhavé a radostné světlo živé hvězdy sluneční i fosforicky bílé noční světlo hvězdy vyhasínající, ten čas – nejsme to my? Čas pomíjí i trvá, i věčnost je čas. Hle klíč, v němž nikdy nepřestala tvořit vášnivá zbožnost umělcova: víra v jednotu! Smrt v Bílkově slovníku neexistuje, je pouze život a různé jeho formy – růst, zrání, uvadání, dílo, viny, ctnost, hříchy, svědectví a otisky času..*

Ke dni 19.7.1902 se Adelaida Heintschel von Heinegg úředně odhlašuje ze svého mnichovského bydliště a stěhuje se do Červeného Újezdu, ale domnívám se, že to byl spíše jen její letní byt a že část roku trávila ve Vídni. Pokud jela navštívit svou švagrovou, mohla bydlet pohodlně na nedalekém velkém mitrovickém zámku. Nicméně byla zde úředně hlášena k pobytu až do roku 1916, kdy se stěhuje do Prahy, odkud pak v roce 1918 do Vídně. Podle obecní kroniky i Č. Habarta od ní koupil statek i vilu v roce 1917 Jan Hájek s manželkou Otýlií a nechal oba reliéfy natřít hnědou olejovou barvou, aby je tak zachránil před zkázou. Rozhodnutí o prodeji snad

urychlila nejistota první světové války, nebo snad obava, co bude s Němci v tušeném samostatném českém státě. Každopádně v srpnu 1918 se stěhuje do Vídně, kde žije až do své smrti. Adelaida Heintschel von Heinegg zemřela ve Vídni 2. září 1936, o měsíc a půl dříve než její švagrová. Je pochována na hřbitově ve Vídni – Döblingu společně se svým manželem a svou nevlastní sestrou Julíí Kammelovou – Wanickovou

Nový majitel Hájek údajně začal v Červeném Újezdu stavět velkou ledárnu (zdejší kraj byl významným dodavatelem přírodního ledu do pražských pivovarů), ale než byla stavba dokončena, přišel na svět vynález suchého umělého ledu, čímž byla tato investice zmařena. Když se k tomu přidalo obchodování na burze a hospodářská krize, dostal se do finančních potíží a byl nucen tento majetek prodat.

V roce 1933 koupil vilu vrchní báňský inženýr Štěpán Tvrdek – ředitel dolů na Kladně a jeho žena, Růžena Tvardková, za svobodna Stillerová – dcera majitele dolů v Ostravě a předsedkyně Sdružení akademicky vzdělaných žen v Čechách.

Tato bohatá rodina užívala v poklidu vilu jako své letní sídlo až do února 1948. Poté všichni členové rodiny postupně z Československa uprchli. Š. Tvrdek stačil ještě v roce 1950 prodat vilu své dceři Růženě, která se předtím (13.5.1948) provdala za finského diplomata v Československu, Olli Juhani Vallilu. Tímto sňatkem získala finský diplomatický pas a majetek, který vlastnila, byl chráněn diplomatickou imunitou. V přízemí za oknem vily se objevila finská vlajka a nápis „tento dům je majetkem finského státu“. Nebyla to sice úplná pravda, ale stačilo to k tomu, aby dům nebyl nikdy „zestátněn“. Růžena Vallila pak odjela s manželem služebně do Švýcarska a poté do Ameriky. Do Čech se už nikdy nevrátila, zemřela 10.6.1989 v New Yorku. Ve vile, v přízemním bytě pro správce, bydlela nějaký čas rodina Otradovcových. V roce 1982 se rodina odstěhovala, dům zůstal zcela opuštěn a postupně chátral.

Značně zdevastovaný dům zakoupilo v roce 1998 od potomků Růženy Vallily občanské sdružení, které poskytuje sociální služby mladým lidem se sníženými adaptačními schopnostmi a se zdravotními problémy, kteří často vyrůstali ve špatně fungujících rodinách či v dětských výchovných zařízeních. Pojmenovalo dům „Villa Vallila“ (jako připomínku jména, které vilu zachránilo před neblahým osudem v době komunistické éry) a zároveň tento název přijalo i samo sdružení. Dům je postupně podle finančních možností sdružení rekonstruován, ale Bílkovy reliéfy na restaurování stále ještě čekají.

Článek vyšel v bulletinu „ Zprávy Společnosti Františka Bílka, květen 2014“